

ФЕНОМЕН КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

УДК 37.017:621.31

П. В. Васюченко

Динамічний процес оновлення техніки та технологій в електротехнічній галузі ставить високі вимоги до рівня кваліфікації робітників. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства підвищується роль підготовки висококомпетентних викладачів практичного навчання в галузі електроенергетики, які володіють сформованими професійними знаннями та вміннями. Модернізація освіти в професійній школі спрямована на покращення підготовки таких фахівців. Однак виникає проблема, що полягає у невідповідності існуючої мети та змісту професійної освіти вимогам ринку праці.

Мета статті – розглянути феномен компетентісно орієнтованого підходу до підготовки фахівців, основа якого безпосередньо пов'язана з ідеєю цілеспрямованості освітнього процесу на майбутню трудову діяльність, при якій компетентності задають вищий, узагальнений рівень умінь і навичок студента, а зміст освіти визначається його чотирьохкомпонентною моделлю (знання, уміння, досвід творчої діяльності та досвід практичних відносин).

Компетентісний підхід – це засіб для приведення професійної освіти до потреб ринку праці. Компетентісний підхід пов'язаний із вимогою високорівневої професійної освіти як з боку роботодавців, так і суспільства в цілому, коли потрібен компетентний фахівець. Компетентісний підхід – це підхід, при якому результати освіти визнаються значущими і за межами системи освіти. Існують різноманітні погляди науковців на проблему феномена компетентісного підходу. Зупинимося на їх характеристичі.

Усередині компетентісного підходу виділяються два базових поняття: компетенція та компетентність, при цьому перше з них “включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що задаються ставленням до певного кола предметів та процесів”, а друге – співвідноситься з “володінням людиною

відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до предмета діяльності” [3].

У цьому ж контексті функціонує і поняття “освітня компетентність”, яке, на думку А. Хуторського, розкривається як “сукупність змістовних орієнтацій, знань, умінь, навичок та досвіду діяльності студента по відношенню до певного кола об’єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно та соціально значущої продуктивної діяльності”. Саме тому освітні компетентності диференціюються за тими ж рівнями, що і зміст освіти [16]:

ключові (реалізуються на міжпредметному, спільному для всіх предметів змісті);

загальнопредметні (реалізуються на змісті інтегративної для сукупності предметів освітньої галузі);

предметні (що формуються в межах окремих навчальних предметів).

Формулювання та визначення ключових компетенцій і тим більше їх систем являє собою велику кількість різноманітних поглядів на дану проблему, при цьому використовуються як європейська система ключових компетенцій, так і власне вітчизняні класифікації, у складі яких представлені ціннісно-змістовна, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова компетентності та компетентність особистісного самовдосконалення.

Компетентнісний підхід розглядається як діалектична альтернатива до більш традиційного підходу, орієнтованого на нормування змістовних одиниць. Відповідно і оцінка компетенцій, на відміну від екзаменаційних випробувань, орієнтованих на виявлення обсягу та якості засвоєних знань, передбачає пріоритетне використання об’єктивних методів діагностики діяльності (спостереження, експертиза продуктів професійної діяльності та ін.).

Поняття компетентності у мові існує досить давно. Це трактування не змінювалося протягом багатьох років. Так, у Словнику іноземних слів наводиться таке визначення: “Компетентний (від лат. *competens*, *competes* – належний, здатний) – знаючий, обізнаний у певній галузі, має право за своїм

знанням або повноваженням робити або розв'язувати що-небудь, судити про що-небудь” [12].

Отже, компетентність виступає як властивість, характеристика особистості, що дозволяє їй (що дає їй право) розв'язувати, виносити судження у певній галузі людського буття. При цьому як відповідна властивість виступають знання, поінформованість, досвід соціально-професійної життєдіяльності людини.

Таким чином, підкреслюється інтегративний характер поняття “компетентність”. Сама компетентність розглядається як “здатність до розв'язання задач і готовність до своєї професійної ролі в тій чи іншій галузі діяльності”. Вимоги до компетентності пред'являються, у першу чергу, роботодавцями та суспільством у вигляді певних специфічних очікувань, що пов'язані з професійною діяльністю випускника. Більше саме рівень відповідності індивідуальних показників очікуванням роботодавця і суспільства і є основним показником компетентності.

Орієнтована на компетенції освіта (освіта, що базується на компетенціях: *competence-based education* – CBE) сформувалася у 70-х роках в Америці [15] в загальному контексті запропонованого Н. Хомським у 1965 р. (Массачусетський університет) поняття “компетенція”. Н. Хомський дослідив фундаментальну відмінність між компетенцією (знанням) і реальним застосуванням знань у конкретних ситуаціях. Водночас В. Андреева, аналізуючи роботи Р. Уайта (1959 р.), наголосила, що категорія компетенції змістовно наповнюється власне особистісними складовими, включаючи мотивацію [1].

Таким чином, у 60-х роках минулого століття вже було закладено розуміння вищерозглянутих відмінностей між поняттями “компетенція” і “компетентність”, останнє трактується як заснований на знаннях, інтелектуальний та особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини.

При всьому різноманітті підходів до визначення компетенції та компетентності автори не виходять за запропоновані визначення. Компетентність розуміється як володіння певними знаннями, навичками, життєвим досвідом, що дозволяє судити про що-небудь, робити або розв'язувати що-небудь. Відмінності спостерігаються у розумінні:

компетентності як актуальних якостей особистості або прихованих психологічних новоутворень;

предметної наповненості компетенцій, що розуміються як системні новоутворення якостей особистості.

Коли мова йде про компетентності як наслідок оволодіння знаннями, навичками і досвідом, акцент робиться на те, якими повинні бути ці знання, навички та досвід. Коли ж ми розглядаємо компетенції як особистісні новоутворення, на перший план висуваються питання структури цих новоутворень, компетентність їх складових та зв'язків цих компонентів.

I. Зимня визначила три етапи у розвитку компетентнісного підходу [5].

Перший етап (1960–1970 рр.) характеризується введенням до наукового апарату категорії “компетенція”, створенням передумов розмежування понять компетенція (компетентність). З цього часу вводиться поняття “комунікативна компетентність” (Д. Хаймс).

Другий етап (1970–1990 рр.) характеризується залученням до категорії компетенція (компетентність) змісту поняття “соціальні компетенції (компетентності)”. У роботі Дж. Равена “Компетентність у сучасному суспільстві”, що з'явилася в Лондоні в 1984 р., дається розгорнуте тлумачення компетентності [14]. Це поняття “складається з великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні один від одного..., деякі компоненти відносяться скоріше до когнітивної сфери, а інші – до емоційної..., ці компоненти можуть замінювати один одного як складові ефективної поведінки”. При цьому Дж. Рамен широко розкриває “види компетентності” та їх “мотивовані здібності”.

Третій етап дослідження сутності поняття компетентності (1990–2001 рр.) як наукової категорії стосується освіти, яка була започаткована у 90-х роках минулого століття. У цей час з'явилися роботи А. Маркової (1993, 1996), у яких професійна компетентність стає предметом спеціального всебічного розгляду в загальному контексті психології праці.

У структурі професійної компетентності А. Маркова виділяє чотири блоки: професійні (об'єктивно необхідні) знання; професійні (об'єктивно необхідні) уміння; професійні психологічні позиції, установки фахівця, необхідні для конкретної професії; особистісні особливості, що забезпечують оволодіння фахівцем професійними знаннями та вміннями [8, с. 7, 20].

У цей же період Л. Мітіна продовжила дослідження Л. Петровської, акцентуючи увагу на соціально-психологічному (конфліктологія) та комунікативному аспектах компетентності. Відповідно до теорії Л. Мітіної, поняття “компетентність” включає “знання, уміння, навички, а також способи і прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості” [10, с. 46]. Автором виділено дві підструктури – діяльнісну та комунікативну. Інтерес для нас представляє розробка власне соціальних компетенцій. Л. Мітіна запропонувала три підстави її розгляду.

Перша співвідноситься з власне особистісною характеристикою фахівця. У ній одним з визначальних критеріїв є відповідність гуманістичного потенціалу цього роду діяльності. Друга – компетентність, що включає спеціальні знання та вміння не тільки в конкретній галузі, але і в тих її сферах, що прямо або опосередковано пов'язані з нею. Третьою підставою пропонованого підходу до загальної характеристики фахівця є його вміння встановлювати адекватні міжособистісні і конвенціональні відносини в різних ситуаціях спілкування [6, с. 13].

Показово, що в роботах цього періоду поняття “компетентність” трактується по-різному: і як синонім професіоналізму, і лише як одна з його складових. Відзначимо великий внесок у розробку проблем компетентності вітчизняних (Н. Баловсяк, С. Демченко, Л. Дибкова, Л. Карпова, І. Міщенко,

М. Мруга, О. Самойленко, Т. Шаргун, Л. Шевчук) та російських дослідників (Л. Алексеевої, Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Мітіної, Л. Петровської, Н. Шаблігіної та ін.).

Третій етап розвитку компетентнісно орієнтованої освіти характеризується тим, що в документах, матеріалах ЮНЕСКО окреслюється коло компетенцій, які повинні розглядатися як бажаний результат освіти. У доповіді міжнародної комісії з освіти ХХ століття “Освіта: прихований скарб” Жак Делор, сформулювавши “чотири стовпи”, на яких ґрунтується освіта: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити, визначив, по суті, основні глобальні компетентності. Так, згідно з Жаком Делором, одна з них говорить: “Навчитися робити, для того щоб не тільки отримати професійну кваліфікацію, але і в більш широкому сенсі компетентність, яка дає можливість впоратися з різними численними ситуаціями та працювати в групі” [4, с. 37].

У тому ж році на симпозіумі в Берні (27–30 березня 1996 р.) за програмою Ради Європи було поставлене питання про те, що для реформ освіти істотним є визначення ключових компетенцій (key kompeteneies), які повинні отримати учні як для успішної роботи, так і для подальшого здобуття вищої освіти. В узагальнюючій доповіді В. Хутмахера (Walo Hutmacher) було відзначено, що саме поняття компетенції, входячи в ряд таких понять, як вміння, компетентність, здатність, майстерність, змістовно до цього часу точно не визначено. Проте, як зазначив доповідач, усі дослідники погоджуються з тим, що поняття “компетенція” ближче до понятійного поля “знаю, як”, ніж до поля “знаю, що” [17].

Крім того, у доповіді директора Департаменту освіти, культури та спорту Ради Європи М. Стобарта були названі:

1) політичні та соціальні компетенції (наприклад, здатність брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом, брати участь у функціонуванні і в поглибленні демократичних інститутів);

2) компетенції, що стосуються життя в багатокультурному суспільстві (наприклад, розуміння відмінностей, повага один до одного, здатність жити з людьми інших культур, мов та релігій);

3) компетенції, що стосуються володіння усним та письмовим спілкуванням (наприклад, володіння кількома мовами);

4) компетенції, пов'язані з виникненням інформаційного суспільства (наприклад, володіння новими технологіями, розуміння їх застосування, здатність критичного ставлення до інформації та реклами, що розповсюджується ЗМІ);

5) здатність вчитися все життя як основа безперервної підготовки в професійному плані, а також в особистому та суспільному житті [4].

На сьогодні при обговоренні питань нової якості освіти термін компетентності все частіше використовується для позначення нового результату загальної освіти. Саме так він звучить у вітчизняній концепції модернізації освіти. Але разом з тим у педагогічному співтоваристві триває дискусія з конкретизації того, що таке компетенції, які з них є ключовими (універсальними), які способи їх формування та оцінки.

На думку Л. Семушиної та Н. Ярошенко, під професійною компетентністю прийнято розуміти інтегральну характеристику ділових та особистісних якостей фахівців, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для здійснення певного роду діяльності, яка пов'язана з прийняттям рішень [13, с. 24].

В. Болотов вважає, що компетентнісний підхід пов'язаний з формуванням здатності ефективно діяти за межами ситуацій, що досліджуються в навчальному процесі [2].

Г. Ковальова, М. Челишкова визначають компетентність як індивідуальну здібність людини (те, що вона реально може), що застосовується в момент зміни існуючих умов або в момент переміщення її в інші умови [7].

У даному дослідженні як робоче визначення використовується таке визначення: “компетенція” – це можливість встановлювати зв'язки між знанням

і ситуацією або в більш широкому сенсі здатність знайти, виявити процедуру (знання та дія), яка підходить для розв'язання проблеми.

Дане визначення розглядається в контексті цілей педагогічної діяльності. Ключова компетенція – це компетенція, що відповідає найбільш широкому спектру специфіки, тобто найбільш універсальна за своїм характером і ступенем застосування.

Базова компетенція – це компетенція, що відповідає за своїм характером і ступенем придатності до даної спеціальності. Її можна назвати і професійною компетенцією.

Компетентність – це характеристика особистості, що володіє знаннями, досвідом для виконання конкретної діяльності.

Професійна компетентність – характеристика особистості, яка означає виконання своїх власних дій з необхідною якістю, встановленим стандартом і нормативно-регулюючими документами.

Концепція компетентнісно орієнтованої освіти повинна бути покладена в основу створення умов переорієнтації навчальних закладів на компетентнісний підхід до освіти, визначення механізмів формування ключових компетенцій студентів і механізмів оцінки діяльності викладача з формування ключових компетенцій студентів.

Для забезпечення входження випускників освітніх установ у світовий освітній простір необхідно погодитися з підходом до оцінювання результатів освіти, прийнятих у міжнародній практиці. Основу цього підходу складають ключові компетенції, які повинні бути покладені в основу змісту освіти.

Поняття компетентності та компетенції все частіше вживаються замість поняття професіоналізму (володіння людиною тими чи іншими технологіями, чи то технологія обробки матеріалів, бухгалтерського обліку, конструювання машин, вирощування врожаю, чи то будівельні роботи). Компетентність, крім технологічної підготовки, включає цілий ряд інших компонентів, що мають в основному позапрофесійний характер, але водночас необхідні сьогодні до певної міри кожному фахівцю. Над власне професійно-технологічною підготовкою

виростає величезна позапрофесійна надбудова вимог до фахівця (А. Новіков), що виражається в здібностях застосовувати відповідальні рішення, у системному і експериментальному мисленні, в умінні постійно вчитися, у комунікабельності, екологічній, інформаційній та інших видах культур [11].

По суті компетентнісний підхід ставить за мету оволодіння здібностями та навичками, що необхідні для ефективного виконання професійних функцій на робочому місці.

Таким чином, сутність концептуальних проблем реалізації компетентнісного підходу при підготовці викладачів практичного навчання визначається множинністю і різноспрямованістю інтересів усіх суб'єктів, які беруть участь у цьому процесі. Так, наприклад, держава має досвід розробки кваліфікаційних характеристик, тобто чітких переліків знань і вмінь, важливих з точки зору отримання диплома про державну підсумкову атестацію, водночас для роботодавця більшого значення відіграють базові – технологічні, інформаційні, організаторські компетенції, а також наявність досвіду та рекомендацій. Самі випускники здебільшого орієнтуються на престижність відповідного диплома та можливості продовження освіти. Саме тому соціально-особистісні, економічні, загальнонаукові та професійні компетенції не лише відрізняються за своїм складом, але й, що набагато важливіше, пов'язані з потребами різних суб'єктів.

Список використаної літератури

1. Андреева, Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : МГУ, 1998. – 82 с.
2. Болотов, В. А. Педагогическое образование России в условиях социальных перемен : принципы, технологии, управление / В. А. Болотов. – Волгоград : Перемена, 2001. – 290 с.
3. Віаніс-Трофименко, К. Б. Підвищення професійної компетентності педагога / К. Б. Віаніс-Трофименко, Г. В. Лісовенко. – Х. : Основа, 2007. – 176 с.
4. Демченко, С. О. Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів спеціальних дисциплін вищих технічних закладів освіти : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / С. О. Демченко. – Кіровоград, 2005. – 20 с.

5. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – № 5. – 2003. – С. 16–21.
6. Зимняя, И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 480 с.
7. Ковалева, Г. С. Основные подходы к оценке качества подготовки обучаемых в России и за рубежом / Г. С. Ковалева, М. Б. Челышкова; под науч. ред. Н. А. Селезневой, А. И. Субетто. – М., 1999. – 61 с.
8. Маркова, А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 26–29.
9. Маркова, А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : 1996. – 308 с.
10. Митина, Л. М. Психология профессионального развития / Л. М. Митина. – М. : Академия, 2004. – 320 с.
11. Новиков, А. М. Интеграция базового профессионального образования / А. М. Новиков. – М. : Педагогика, 1996. – № 3. – 38 с.
12. Новый краткий словарь иностранных слов : свыше 6 500 слов / Н. М. Семенова (отв. ред.). – 2-е изд., стер. – М. : Русский язык-Медиа, 2007. – 794 с.
13. Семушина, Л. Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях : [учеб. пособие для преп. учреждений сред. проф. образования] / Л. Г. Семушина, Н. Г. Ярошенко. – М. : Мастерство, 2001. – 272 с.
14. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М., 2002. – 128 с.
15. Хомский, Н. Введение в формальный анализ естественных языков / Н. Хомский. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 64 с.
16. Хуторской, А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : [доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002] / А. В. Хуторской. – М. : Эйдос. – С. 36–41.
17. Hutmacher, Walo. Key competencies for Europe / Walo Hutmacher // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation (CDCC) a Secondary Education for Europe. Strasbourg, 1997. – P. 27–31.